

General-pukovnik
OTMAR KREACIĆ

Moralno — politički činilac Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije — odlučujući činilac pobjede u narodnooslobodilačkom ratu

Ukupno dosadašnje ratno iskustvo čovječanstva pokazuje da uspjeh u ratu zavisi od više činilaca, objektivne i subjektivne prirode, od kojih se nijedan ne smije zanemariti, iako nemaju podjednak značaj. Svakako, najznačajniji i presudan činilac surove ratne stvarnosti je čovjek. Njegova spremnost da izdrži sve tegobe rata čini sadržaj pojma moralnog činioca ili borbenog morala čovjeka kao pojedinca, vojne jedinice kao kolektiva i čitavog naroda kao ljudske zajednice. Taj činilac se ispoljava u čovjekovoj spremnosti za borbu, bez obzira na žrtve i tegobe rata, u njegovoj vjeri u konačnu pobjedu unatoč svim iskušenjima, u sposobnosti za mobilizaciju, kao i racionalnom korišćenju svih potencijala radi pobjede neprijatelja, bez obzira na njegovu brojčanu i tehničku nadmoćnost.

Naš narodnooslobodilački rat, od početka ustanka 1941. godine pa do pobjedonosnih završnih operacija 1945, izrazit je primjer moralno-političkih vrijednosti revolucionarno-oslobodilačkog pokreta i njegovih pripadnika. Komunistička partija Jugoslavije i drug Tito, bili su svjesni uloge i značaja moralnog faktora za vođenje oružane borbe i moći oružanih snaga. Zato su politički rad u jedinicama i rad na učvršćenju moralnopolitičkog stanja bili najvažniji zadaci političkih organa.¹

¹ U četi je djelovala partijska, skojevska i omladinska organizacija, zatim, politički komesar i njegov zamjenik, koji su bili i u štabu bataljona a u svakom vođu bio je delegat. Svi oni su uz komandante i komandire i njihove zamjenike, neprestano bdjeli nad moralno-političkim stanjem svoje jedinice organizujući politički rad sa vojnicima.

Naš narodnooslobodilački rat nedvosmisleno potvrđuje da je moralno-politički činilac, odnosno moral naroda i njegove vojske, odlučujući činilac za vođenje oružane borbe i ishod rata.

Sigurno je da narodnooslobodilačka borba nije slučajno počela već je posljedica različitih činilaca koji su se pretočili u političku i moralnu snagu naroda. Pravednost borbe, patriotizam, borbena tradicija i iskonska mržnja prema zavojevaču, premda su od ogromnog značaja, ne bi bili dovoljni da nije bilo revolucionarne inspiracije koja je poticala od Komunističke partije i njenog Centralnog komiteta na čelu sa Titom. Dosljedno antifašistički opredijeljena u predratnom periodu, Partija je kontinuirano pripremala svoje članstvo, SKOJ i ostalu progresivnu omladinu za odbranu zemlje i borbu protiv fašističkih zavojevača. Upućivala je svoje članove i simpatizere Partije u Španiju da se kao internacionalni borci pridruže odbrani Španske republike od fašističke pobune. Uticala je i na pripadnike bivše jugoslovenske vojske, a svojim članovima je izdavala direktive da budu u prvim redovima odbrane zemlje. Zatražila je od generala bivše jugoslovenske vojske da podijele oružje narodu raspoloženom za borbu. Iako sve preduzete mjere nisu mogle spriječiti aprilsku katastrofu 1941. godine, KPJ je ipak svojim angažovanjem stekla veliki moralno-politički ugled. Za razliku od ostalih političkih partija, KPJ nije priznala kapitulaciju i komadanje Jugoslavije, nije se pasivizirala, niti je njeno rukovodstvo napustilo zemlju. Već na majskom savjetovanju u Zagrebu naznačen je karakter oružane borbe koji će Partija voditi i pojačava se rad vojnih komiteta.

Naše i tuđe iskustvo iz drugog svjetskog rata očigledno ukazuje na nezamjenjivu ulogu revolucionarnog subjektivnog činioca koji će se tokom čitavog našeg NOR-a manifestovati od najmanje jedinice do narodnooslobodilačkog pokreta kao cjeline. Pri tom, valja naglasiti da nisu postojali »idealni« uslovi za revolucionarno-oslobodilački rat koji je Partija inicirala. Situacija u zemlji nije bila ni laka ni jednostavna. Vjerojatno da nije bilo zemlje u okupiranoj Evropi u kojoj je situacija bila toliko složena i nepovoljna za podizanje ustanka i vođenje oružane borbe. Država je kapitulirala a vojska je bila razoružana i zarobljena. Predstavnici bivše države pobjegli su u inostranstvo ili su se zakopali u »mišje rupe«. Okupator i njegove sluge su to iskoristili i raspirivali su nacionalizam i nacionalnu i vjersku netrpeljivost. Jugoslaviju su raskomadali tako da je situacija bila veoma teška i sve je trebalo početi od početka. Trebalo je objasniti narodu tko su njegovi neprijatelji, osim

okupatora, i kakvi su im ciljevi. U takvoj situaciji prvo je trebalo stvoriti bratstvo i jedinstvo naših naroda.

Napadom Njemačke na Sovjetski Savez stvoreni su, donekle, povoljni uslovi da se krene u borbu i ispuni nacionalna i internacionalna dužnost. To naše iskustvo, kao i iskustvo iz drugih velikih revolucija, uči nas da nove ideje i pokreti ne mogu čekati sve povoljne uslove da bi prokrcile sebi put. Obračunavajući se sa protivnicima ustanka 1917. godine, Lenjin je govorio da nijedna revolucija u istoriji ne bi bila izvedena da su njeni akteri čekali sve preduslove koje su zamišljali. Socijaldemokratski revizionizam upravo je ponikao na takvom čekanju, odnosno oportunističkom odnosu prema revoluciji i socijalizmu.

Dakle, za istorijske odluke KPJ i Tita 1941. godine nije bilo idealnih uslova, pa ipak su bez čekanja krenuli u borbu protiv fašizma. Interesantan je Titov osvrt na te događaje koji nam potpunije ocrtava splet nepovoljnih uslova za vođenje oružane borbe u okupiranoj Jugoslaviji: »Što nijedna partija u Evropi, pa ni u svijetu, nije digla svoj glas u ono vrijeme kada smo mi to učinili, bilo je zbog one krute podređenosti svih tih partija Kominterni. One nisu ništa učinile prije nego što bi odande bila data direktiva. A sovjetski rukovodioci su se opet čuvali da išta učine što bi moglo da razdraži Nijemce, jer su još uvijek vjerovali da je nemoguće da će ih Nijemci napasti poslije svega što su se s njima dogovarali... S odlukom CK KPJ od aprila 1941. mi smo upoznali Moskvu. Moskva je na to gledala s dosta nepovjerenja, jer nije vjerovala u našu snagu, jer nije vjerovala da naša Komunistička partija ima neki naročiti uticaj u narodu. Vjerovala je da taj naš proglas neće mnogo naškoditi njihovim odnosima, premda su se Nijemci, izgleda, žalili Moskvi zbog nepokornosti Jugoslavije.«²

Poziv jugoslovenskim narodima na oružani ustanak, 4. jula 1941. godine, bio je istovremeno blistav čin revolucionarne procjene situacije u zemlji i primjer hrabrosti rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije, koji je zadivio svijet. Bilo je i onih koji su ustanak smatrali avanturom, gubeći iz vida originalnost Titovog koncepta partizanskog rata primerenog našim uslovima. Edvard Kardelj je istakao da je u vrijeme drugog svjetskog rata, naročito u gradovima, bila takva koncentracija moći i oružja da se ni najrevolucionarnija radnička klasa, ma kako bila organizovana, nije mogla suprotstaviti toj snazi, osim metodama ilegalne političke borbe, diverzijama, sabotажama, individualnim terorom i slično. On konstatuje:

² J. B. Tito, *Autobiografska kazivanja*, knj. I, str. 256.

»Takvi uslovi su nametali drukčiju taktiku i strategiju naše oružane revolucionarne borbe. Neprijatelj se mogao pobediti samo drukčijom strategijom i taktikom od one koja je u revolucionarnom radničkom pokretu važila kao 'klasična'. Postalo je neophodno, rekao bih, angažovanje centralizovane mašinerije okupatora na širokom prostoru na kojem ona nije mogla više da djeluje kao što bi djelovala u uslovima podizanja barikada usred grada. A takav način prinudno 'decentralizovanog' ratovanja zahtevao je od neprijatelja da angažuje velike kontingente svoje vojne snage koje nije imao uvek na raspolaganju.«³

Tako je prilagođavana revolucionarna vojna doktrina konkretnim mogućnostima ratovanja u uslovima dizanja ustanka u jednoj okupiranoj zemlji. To je obezbjeđivalo postizanje vojničkih uspjeha, razvoj ustanka i vlastite vojne organizacije, kao važnih preduslova za učvršćenje borbenog morala naroda i njegove vojske. Međutim, za učvršćenje tog morala veoma je bilo značajno to što su ciljevi revolucionarno-oslobodilačke borbe bili jasno formulisani. Nova Jugoslavija morala je biti potpuno ravnopravna zajednica svih naroda, što je narodnooslobodilačkom pokretu davalo progresivan opštejugoslovenski karakter i omogućavalo da se oko njega okupe istinski rodoljubi svih jugoslovenskih naroda.

Tokom narodnooslobodilačke borbe stvarana je nova Jugoslavija, ustanovljavani su organi narodne vlasti, prvi normativni akti (Fočanski i Krajiški propisi), konstituisan je AVNOJ i donesene su značajne odluke u Jajcu. Ne treba zaboraviti da je ta »zgrada« demokratske, u suštini revolucionarne Jugoslavije dovršena na samoj vremenskoj polovici drugog svjetskog rata. Trebalo je još međunarodno-pravno priznati takvu Jugoslaviju i konačno osloboditi cijelu zemlju. Naravno, revolucionarno-oslobodilački proces stvaranja nove Jugoslavije, koji je bio uslovljen pobjedom u oružanoj borbi, nije tekao pravolinijski i idealno. Bilo je i zastoja i povremenih kriza nastalih iz objektivnih teškoća ili subjektivnih slabosti koje je trebalo što prije prevazilaziti. Sve to se neminovno odražavalo i na borbeni moral. No, Partija i njeno rukovodstvo smjelo su ispravljali greške znajući da im narod vjeruje i da shvata teškoće. Isto tako, i Partija je imala povjerenje u narod, što je bila njena najveća odlika. Tito je često isticao da je narod motorna snaga, a ulogu vodećih ličnosti povezivao sa razumijevanjem težnji svoga naroda. Često je ponavljao: »Za rad u svojoj zemlji, u svom narodu, dužni smo

³ E. Kardelj, *Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju*, Beograd 1977.

jedino njemu odgovarati.« Zato se uvijek zalagao da se narodu govori »puna i gola istina«, a to je najviši etički imperativ, bez kojeg nema čvrstog i visokog borbenog morala.

Pored Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ, u toku čitavog rata djelovali su i glavni štabovi i odgovarajuća rukovodstva Partije, SKOJ-a i drugih političkih i društvenih organizacija. Takva širina u rukovođenju pokretom nije narušavala, već naprotiv, učvršćivala je naše jedinstvo i omogućavala je najbolje korišćenje ljudskih i materijalnih potencijala u borbi. To ratno iskustvo je velika istorijska pouka za sadašnjost i budućnost.

Nacionalna afirmacija u oblasti oružanog organizovanja u toku NOR-a dostigla je najviši domet i predstavlja autentičnost naše revolucije. Sve naše današnje republike i pokrajine, narodi i narodnosti, zatim pojedine oblasti i uže regije, pa čak i manje etničke grupe, ispoljile su svoju individualnost u borbeno-oružanom organizovanju.⁴ I strani državljani koji su se u većem broju borili u našoj revolucionarno-oslobodilačkoj vojsci, imali su svoje formacije.

Jedinstvo oružanih snaga NOP-a bilo je potpuno. Njegove osnove su bile: jedinstveni ciljevi revolucionarno-oslobodilačke borbe; jedinstveni pogled na oružani ustanak i stvaranje revolucionarno-oslobodilačke armije; i jedinstvena Komunistička partija Jugoslavije, na čelu sa Josipom Brozom Titom, vrhovnim komandantom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Tako jedinstvena Partija je bila inspirator i organizator narodnooslobodilačke borbe i najvažniji graditelj idejno-političkog i akcionog jedinstva čitavog Pokreta.

Drugim riječima, imali smo takvo idejno-političko jedinstvo koje je »cementiralo« borbeni moral vojske i naroda. Sa razvojem NOB-e u većini jedinica sastav je bio višenacionalni i tu se dosljedno razvijalo bratstvo i jedinstvo.

Članovi Partije i SKOJ-a bili su ne samo idejni nosioci jedinstvenih ciljeva borbe i jedinstvenih pogleda na njenu strategiju i taktiku već i svakodnevni borci za njihovu realizaciju, služeći ličnim primjerom, riječju i djelom, kao uzor boraca i rukovodilaca. Bila je ustaljena praksa da starješine izrastaju iz redova provjerenih, najboljih boraca, onih koji su uživali puno povjerenje kolektiva, kao i da se svakodnevno organizuje idejno-politički rad i informisanje

⁴ Pri tome je vrlo važno ukazati na činjenicu da je takva nacionalna afirmacija ostvarena upravo u uslovima veoma snažnog ispoljavanja ne samo nacionalne netrpeljivosti već i otvorene mržnje, bratoubilačke borbe i međusobnog genocida, pod okriljem fašističke okupacije i nacionalne izdaje.

o vojno-političkoj situaciji u zemlji i svijetu, o čemu su se starali politički komesari. Time je Partija obezbijedila organizaciono-kadrovske pretpostavke čvrstog moralno-političkog stanja jedinica. Zato nema primjera u NOR-u da se neka, makar i najmanja jedinica NOV i POJ predala neprijatelju. Mogla je biti uništena, ali nije mogla kapitulirati ni po koju cijenu.

Tumačenje ciljeva revolucionarno-oslobodilačkog pokreta i akciono-organizatorska uloga na njihovom realizovanju, što je bio preduslov obezbeđenja odgovarajućeg borbenog morala, bio je svakodnevni zadatak partijskog članstva u toku rata. Taj zadatak je bio olakšan dvjema povoljnim okolnostima. *Prvo*, time što je NOV bila dobrovoljačka vojska (sve do pred kraj rata), što je podrazumijevalo svjesno opredjeljivanje njenih pripadnika za ciljeve NOP-a prije stupanja u partizanske redove. *Drugo*, ustanovljavanjem institucije političkih komesara (predviđenom već u odluci o oružanom ustanku), kao legalnih delegata Partije u svim komandama, od voda i čete pa do glavnih štabova, štabova korpusa i kasnije armija. Jedino Vrhovni štab nije imao političkog komesara, jer su se tu komandna i partijsko-politička funkcija objedinjavale u ličnosti generalnog sekretara KPJ. Politički komesari su bili nosioci masovnog političkog i kulturno-prosvjetnog rada u jedinicama i na terenu šireći duh revolucionarno-oslobodilačke borbe i učvršćujući moralno-političko jedinstvo vojske i naroda, za što su oni bili najodgovorniji.

Dakle, za borbeni duh i moralno-političko jedinstvo revolucionarno-oslobodilačke vojske bila je odgovorna Komunistička partija Jugoslavije. Kardelj je pisao da takav duh može održati i jačati samo »svjesna i organizovana revolucionarna snaga koja neprestano iz dana u dan teži da politički i moralno učvrsti svaku partizansku četu i svakog pojedinog partizana... Potpuno je pogrešno ako se oslonimo na to da je partizanski pokret sam po sebi neuništiv, zato što je opštenarodni. Ko postavlja takve teorije taj se oslanja na spontane tendencije, potcjenjuje ulogu svjesnog faktora u istoriji, potcjenjuje ulogu Komunističke partije.«⁵

Na moral naših partizanskih jedinica, snažno su uticali unutrašnji međusobni odnosi u njima. Međusobno povjerenje starješina i boraca učvršćivalo je međuljudske odnose i jačalo snagu jedinica od grupe, odreda i čete do najviših jedinica. To je mnogo doprino-

⁵ E. Kardelj, *O nekim opasnim pojavama u partizanskim redovima*, Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije, knjiga II, str. 47 i 48.

silo sve masovnijem dobrovoljnom pristupanju patriota našoj revolucionarno-oslobodilačkoj vojsci.

Komandanti, komandiri i ostale starješine naših partizanskih jedinica svojim junačkim držanjem u borbi, nalazeći se uvijek u prvim redovima, svojim su primjerom uticali na moral svojih jedinica, eliminišući strah kod boraca i stvarajući masovnu kolektivnu hrabrost cijele jedinice. Malo je primjera da je u drugim armijama, u prvim borbenim linijama poginulo više komandanata, politkomesara i ostalih starješina, kao što je to bilo u našoj oslobodilačkoj borbi. Borci su to znali da cijene iako je svaki takav gubitak bolno doživljavan a, istovremeno, on je podizao moral i želju za pobjedom.

Narodnooslobodilačka vojska je bila, neosporno, najorganizovanija snaga našeg NOP-a, ne računajući Partiju kao njegovu avantgardu. Borbena moć shvaćena ne samo kao stručna obučenost i tehnička opremljenost već, još više, kao originalna ratna vještina, disciplina i moralno-političko jedinstvo, bila je imperativ koji je proizlazio iz revolucionarno-oslobodilačkih ciljeva pokreta i vojničke snage protivnika, njemačkih, italijanskih i kvislinških formacija. Jednostavno, bez vojničke pobjede politički ciljevi NOP-a ne bi se mogli postići.

Insistiranje na svjesnoj vojničkoj disciplini i odgovornom odnosu prema izvršenju borbenih zadataka, bio je veoma značajan sadržaj partijskog i svakog drugog organizovanog rada u jedinicama. Partija je, u prvom redu, takav odnos zahtijevala od svojih članova da bi oni bili primjer ostalima. Ispunjenje tog zahtjeva olakšala je tradicija besprekorne partijske discipline iz predratnog ilegalnog perioda. Autoritet partijske discipline u jedinicama NOV učinio je partijsku organizaciju i organizaciju SKOJ-a najvažnijim činiocima učvršćenja svjesne vojničke discipline u našim jedinicama, što je za ratne uslove bilo neophodno.

Izgradnjom svjesne vojničke discipline vodila se borba u dva smjera: 1) protiv shvatanja da partizanima ne treba čvrsta disciplina i 2) protiv unošenja prakse »isterivanja« discipline poznata u staroj jugoslovenskoj vojsci. Drugim riječima, morali smo se boriti za novo, svoje shvatanje discipline kao svjesnog odnosa prema izvršavanju zadataka. U »Partizanskom zakoniku«, donesenom u Sloveniji jula 1941. godine, kaže se sledeće: »Partizanska disciplina je dobrovoljna i izgrađena na svesti... mora proizilaziti iz poverenja i saradnje, a ne od straha od kazne«. U Statutu proleterskih brigada, koji je propisao Vrhovni štab, formiranjem takvih operativnih jedi-

nica, daje se tumačenje vojne discipline: »Disciplina u brigadama je gvozdена. Ova disciplina nije slična disciplini u kapitalističkim armijama. To je samodisciplina zasnovana na svijesti i političkom uvejeranju svakog pojedinog borca.«

Insistiranje na svjesnoj vojničkoj disciplini nije sprečavalo razvijanje novih odnosa u jedinicama, zasnovanih na najdubljem drugarstvu, humanizmu i demokratičnosti. *Radne konferencije* u četi i bataljonu bile su svojevrsni oblik vojničke demokratije, na kojima su se razmatrali problemi unutrašnjeg stanja i odnosa, gdje je svaki borac mogao iznijeti svoje mišljenje o jedinici, razlozima uspjeha i neuspjeha u izvršavanju zadataka, kritikovati svakog pojedinca bez razlike koju je rukovodeću funkciju vršio. Održavane su kad god je bilo potrebno i bile su ogledalo revolucionarno-demokratskog duha i moralno-političkog stanja jedinica. Svojim nezamjenljivim autoritetom one su, istovremeno, mobilisale partizansko javno mnjenje, kako protiv zloupotrebe nužnog stepena vojne subordinacije, tako i, još više, protiv nerazumijevanja i neprihvatanja vojničkih odnosa i discipline. Radnu konferenciju je organizovao i njom rukovodio politički komesar, a u njenoj pripremi učestvovala je čitava partijska ćelija i aktivni SKOJ-a.

Podizanje političke i moralne svijesti, na kojoj se temeljio borbeni moral, obezbjeđivao je i svakodnevni organizovani politički rad. Sva važnija pitanja unutrašnje i međunarodne situacije, stanje na našim frontovima i frontovima naših saveznika bila su na dnevnom redu tzv. političkih konferencija u četama i bataljonima. Svakodnevno su praćene radio-vijesti »Slobodne Jugoslavije«, Radio-Londona i Radio-Moskve.

Uporedo sa idejno-političkim radom odgovarajuća pažnja je posvećivana i vojnostručnom osposobljavanju mladih boraca i starješina, njihovom upoznavanju sa novim naoružanjem koje je u drugoj polovini rata počelo pristizati i od saveznika. Pri višim komandama osnovani su i vojni kursevi na kojima su se osposobljavali već afirmisani komandanti i komandiri za više dužnosti. Vojnički lik starješine i vjera u njegovu sposobnost bili su važan moralni impuls u borbenim akcijama. Naročito treba istaći veliko povjerenje u ispravnost vojnih i političkih odluka Vrhovnog štaba i Vrhovnog komandanta druga Tita, koji je to dokazivao ličnim primjerom nalažeći se sa brigadama i divizijama u najtežim borbama. To je bilo od izuzetnog značaja za moralnu čvrstinu naših jedinica.

Međutim, bilo bi jednostrano posmatrati unutrašnji život naše NOV samo sa vojnog i političkog stanovišta, odnosno ako bismo

zanemarili kulturnu komponentu u raznovrsnim, svakodnevnim aktivnostima jedinica. Tokom naše revolucionarno-oslobodilačke borbe bila je veoma razvijena kulturno-prosvjetna aktivnost, počev od tečajeva za opismenjavanje pa do najviših oblika kulturnog angažovanja jedinica. To je oplemenjivalo naše borce i jačalo moralno-političko stanje i borbena raspoloženje u jedinicama.

Dakle, kultura u ratnoj, najsirovijoj stvarnosti bila je bitno svojstvo našeg narodnooslobodilačkog rata. Poznati umjetnici — borci, koji su se u znatnom broju odazvali na poziv Komunističke partije da se pridruže partizanima, dali su veliki doprinos našoj borbi svojim stihom, pričom, muzikom, glumom, slikom i grafikom. Oni su postali i ostali neimari kulturne misije NOR-a, a kasnije i socijalističke izgradnje naše zemlje.

Četvorogodišnje iskustvo našeg narodnooslobodilačkog rata bogato je primjerima borbenih i moralnih podviga pojedinaca i jedinica, poznatih i onih koji su bili veliki a ostali su nepoznati. Tim primjerima su posvećeni brojni tomovi naše vojne historiografije, njima su inspirisana mnoga umjetnička djela i još dugo će predstavljati neiscrpan izvor za raznovrsno duhovno stvaralaštvo, na kome će se odgajati čitave generacije mladih ljudi. Sve to svjedoči da je borbeni moral koji je izgradila Komunistička partija Jugoslavije u svojoj revolucionarnoj teoriji i praksi bio plodonosan. Samo takav borbeni entuzijazam rađale su i slijedeće poruke: »Sve što je u našoj moći učinimo da zadržimo Nijemce. Dokle god budete na Ljubinom grobu čuli pucnje naših pušaka, Nijemci neće proći. A kad toga ne bude, onda znajte da na njemu nema više živih komunisti.«⁶ Sličan primjer je bio i u Drvaru kada je svaki Drvarčanin znao gdje se Tito nalazi ali to Nijemci od njih nisu mogli saznati. »Išli su od čovjeka do čovjeka, pokazivali moju fotografiju i govorili — Tito, Tito. gdje je Tito? Niko ništa nije htio kazati. Čak ni djeca.«⁷

Njemački komandanti u ofanzivama protiv NOV (Ler, Liters, Rendulic i drugi) često su se sa divljenjem izražavali o heroizmu i izdržljivosti Titovih partizana, pravdajući se Hitleru za neuspjeh svojih planova. Uzalud im je bila i takva koncentracija snaga gdje je odnos bio i veći od 5 prema 1 u korist napadača, kao što je bilo u petoj neprijateljskoj ofanzivi. Žrtve su bile velike, ali nismo bili uništeni. Na slobodarsku borbenu tradiciju i iskonsku mržnju pre-

⁶ Poruka crnogorskih proletera svom vrhovnom komandantu Josipu Brozu Titu, za vrijeme pete neprijateljske ofanzive.

⁷ J. B. Tito, *Autobiografska kazivanja*, knj. I, str. 380.

ma zavojevačima oslonila se promišljena politička i vojna strategija i taktika NOP-a, izgrađena je revolucionarna i nepobjediva oružana sila i otvorena je perspektiva za bolji i ljepši život u slobodnoj domovini.

Završne operacije za oslobođenje zemlje, koje smo vodili na koncu rata, imale su svoje specifičnosti u odnosu na čitav prethodni ratni period. Naravno da su se osobenosti partijsko-političkog rada u završnoj ofanzivi, a u funkciji jačanja moralne snage Jugoslovenske armije, odnosno njene borbene moći, ispoljile u svim našim jedinicama, kako onim koje su djelovale u centralnom dijelu našeg fronta tako i onima na desnom, odnosno lijevom krilu ili onim koji su djelovale još uvijek u pozadini, odnosno okruženju.

Prije svega, sve jedinice Jugoslovenske armije zahvaljujući velikim uspjesima u zadnjoj godini rata, a djelomično i mobilizaciji sprovedenoj u toj godini, brojno su narasle, a neke su i udvostručile svoje brojno stanje. Priliv mladih, nedovoljno obučenih i neiskusnih boraca zahtijevao je, osim intenzivne i veoma brzo sprovedene vojne obuke, neprekidno političko vaspitanje. Za tako brzo brojno naraslu oružanu snagu bio je potreban i mnogo brojniji starješinski kadar. Stoga su za vodne i četne starješine birani najbolji i najiskusniji borci koje je, takođe, bilo potrebno, osim vojnički, i politički obučavati. Trebalo je, takođe, sve učiniti da se shvate teškoće snabdijevanja tako brojne vojske. Od izvanrednog značaja za visok moral naših jedinica u tom završnom periodu rata bilo je dnevno informisanje o stanju na našem ratištu kao i na savezničkim frontovima. Sada više nije bilo dovoljno nedeljno informisanje o događajima. To je period kada je pobjeda bila na vidiku ne samo starješinskom već i boračkom sastavu. Zbog toga je postojala opasnost da borbenost opadne. Međutim, bilo je sasvim obratno. Moralno stanje bivalo je sve čvršće. To je veoma dobar primjer kako pobjedonosni ishodi u borbi direktno utiču ne samo na podizanje borbenog morala jedinica već Armije u cjelini.

Neprijatelj se uporno branio kako bi sa što manje gubitaka izvukao svoje jedinice. Njegove prednosti su bile u boljoj obučenosti i tehničkoj opremljenosti za takav vid borbenih dejstava. Naša armija, narasla na preko 800.000 boraca, nije mogla tako brzo osigurati željeni kvalitet ni u tehničkom ni u stručnom pogledu. Međutim, završne operacije su pokazale veliku sposobnost revolucionarnog subjektivnog faktora naše armije da za relativno kratko vrijeme integriše u trupne kolektive tako veliki broj novih boraca koji su pristizali dobrovoljno ili su bili mobilisani. Jedni i drugi

(dobrovoljci i mobilisani) dokazivali su se u borbama i pokazali su da su dostojni ukazanog povjerenja, ne štedeći svoje živote. Iako je opšte stanje na frontovima Evrope, kao i na jugoslovenskom frontu, išlo u prilog takvom borbenom raspoloženju, ipak bi ono splasnulo poslije prvih iskušenja da nije bilo svestranog angažovanja komandnog kadra, partijske i skojevske organizacije, u održavanju borbenog morala na visokom nivou i u najtežim okolnostima. Prisnim pristupom svakom novoprimitljnom pojedincu odvijao se vaspitno-revolucionarni proces. Zato su obično bili zaduženi članovi Partije, kandidati i skojevci u četama. Oni su i ličnim primjerom u borbi i svojim ponašanjem dokazivali da su im riječi i djela isti.

Treba napomenuti da su u ispoljavanju subjektivnog činioca u završnim operacijama pogodovali i povoljni opšti uslovi. Pored povoljne vojno-političke situacije u zemlji i svijetu, posebno treba ukazati na činjenicu potpuno slobodne pozadine, prvi put u četiri godine rata i oslobođenog glavnog grada Jugoslavije u kome su donošene nove odluke zasnovane na osnovnim opredjeljenjima NOP-a. Dakle, naočigled svakog borca stvarala se nova, Titova Jugoslavija, ravnopravna i jedinstvena. Bratstvo i jedinstvo koje je njegovano u našim jedinicama bio je nezamjenljiv činilac njihove snage. Gdje su god one dolazile širile su bratstvo i jedinstvo i objašnjavale ciljeve borbe i tko je njegov neprijatelj. Ti naponi su urodili plodom. Stvoreno je trajno jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije kakvo nikada ranije nije bilo. Svi su težili istom cilju: istjerati što prije okupatora iz zemlje, spriječiti po svaku cijenu da se nikada više ne ponovi ono što je u bivšoj Jugoslaviji dovelo do katastrofe i stvoriti jednu novu istinski demokratsku federativnu Jugoslaviju u kojoj će svi njeni narodi živjeti u bratskoj slozi i ljubavi.

Zaista, svi su bili svjesni da je bratstvo i jedinstvo prvi i najvažniji zalag čvrstine jedinice, njene borbenosti i njenog morala. To unutrašnje jedinstvo naših jedinica i u završnim operacijama, kao i u prvim danima borbe, bilo je pojačano osjećajem sigurne i stalne podrške koje su imale u narodu. Bez toga, naravno, ne bi bilo ni pobjede.

Završavajući ovo izlaganje o moralno-političkom činiocu u Narodnooslobodilačkoj vojsci u toku narodnooslobodilačkog rata, a posebno u završnim operacijama, još jednom podvlačim da je odlučujuću ulogu u tome imala Komunistička partija Jugoslavije, i to: 1) pozivajući sve narode i sve rodoljube, bez obzira na vjeru i partijsku pripadnost, radnike, seljake, inteligenciju i namještenike u

borbu protiv okupatora i njegovih slugu, ukazujući jasno, otvoreno i nedvosmisleno da se borimo za oslobođenje naše zemlje, ali za novu i bolju Jugoslaviju, drugačiju od stare, novu, u kojoj će svi narodi biti slobodni i ravnopravni; 2) učestvujući masovno u narodnooslobodilačkoj borbi na poziv KPJ naši su se narodi plebiscitarno izjasnili da žele snažnu i jedinstvenu Jugoslaviju; 3) aktivnošću svojih članova i njihovom organizovanošću KPJ je od prvog dana ustanka pa do završetka rata, 15. maja 1945. godine, bdjela nad moralno-političkom čvrstinom svake jedinice, nad bratstvom i jedinstvom u njihovim redovima i stalno nastojala da moralno-politički činilac bude u funkciji borbene spremnosti svake jedinice i njene komande.

Mnoge pouke i poruke iznesene na ovom skupu sigurno će uticati na obogaćivanje znanja i iskustava starješina Jugoslovenske narodne armije.

Kratko rečeno, čovjek, politički svjestan, moralno čvrst i stručno obučen, uvijek je nezamjenljiv i odlučujući činilac svake pobjede. Uprkos razvoju ratne tehnike, uloga čovjeka (svjesnog i nadahnutog borca) postaje sve značajnija. Revolucionarno iskustvo NOR-a bilo je i ostaje istorijska baština, izvor ideja za razvoj našeg današnjeg sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, kao specifičnog oblika ostvarivanja ideje klasika marksizma o naoružanom narodu u našim, jugoslovenskim uslovima.